

KÖLCSEY 'KÁRPÁTI KINCSTÁR' CÍMŰ NOVELLÁJÁNAK LOKÁLIS ELEMEL.

1838-ban jelent meg az *Emlényben* Kölcseynek *A kárpáti kincstár* című elbeszélése. E műve egészen a XIX. század elejének szentimentálisan romantikus modorában van megírva. Epedő, boldogtalan szerelem, amely megőrüléssel végződik, kincskeresés, garabonciás diák, kirándulás a hegyek közé, természetcsodálat, tehát mind oly elemek egyesülnek benne, amelyek a német romanticizmusnak a requisitumai közé tartoznak.¹

Ez általános romantikus elemek azonban pontos helymegnevezésekkel és lokális elemekkel párosulnak. A szerelmi történetnek színhelye a régi szepességi város Késmárk, a romantikus kirándulás pedig kirándulás a Magas Tátrába, amely a kincskeresés elemének szolgál keretül. E lokális elemek egy része a legnagyobb általánosságban tárul csak elénk, míg más részük mintha pontosabban tükrözné a *couleur local*. Így Késmárk szerepe és leírása egészen elhalványul, az író egyetlen-egy speciális megkülönböztető vonással sem élénkíti meg, míg a tátrai kirándulásnak részletekbe menő, eléggé aprólékos leírása mintha reális topografikus ismereteket tüntetne fel. Már pedig tudjuk, hogy Kölcsey sohasem járt sem Késmárkon, sem a Tátrában. Így egyrészt Késmárk szerepének elmosódott színtelensége érthetővé, a Tátra pontos ismerete azonban talányossá válik. A kérdés megoldása úgy lehetséges, ha feltesszük, hogy Kölcsey novellájának lokális elemei a költőnek nem személyes élményei voltak, hanem irodalmi olvasmányok és források alapján kerültek elbeszélésébe.

Kölcseytől magától csak a szentimentális keret és a motívumoknak egymással való összekapcsolása származik. Két alföldi ifjú, Erdőhegyi Pál és Bede László joggyakorlat miatt Késmárkon, a kis német városban tartozkodik. Erdőhegyi halálosan beleszeret a bíró leányába,

¹ A kincskeresés a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején kedvelt motívuma a német irodalomnak, ahonnan hozzánk is eljutott. Itteni feldolgozásai közül ismertebbek: Kármán (?): *A' kintsásó* (Uránia 1794. III.); Fáy András: *Hasznosi kincs-keresés* (1824); Szigeti József: *A vén bakancsos és fia a huszár* (1855) (ezekre vonatk. l. Dobóczki Pál: *Egy. Phil. Közl.* 1912. 486 sk. II.); Vörösmarty: *A kincskeresők* (1832); Tompa: *A kincskereső*; és *A Kereszt-Útról*.

Áringer Nellibe, aki azonban egy gazdag késmárki ifjúval Kraudival vált jegyet. A szerelmében majd megőrülő ifjú előtt ezt a választást csak Kraudi gazdagsága teszi érthetővé; egy tátrai kirándulás alkalomával mindenféle mesét hall a Kárpátokban elrejtett kincsekről, úgy hogy egyre nagyobb és nagyobb vágy ragadja meg, hogy e kincsek birtokába jusson. Tévhitében felkeresi egy szomszéd faluban a tudós Fabriciust, akit a nép általánosságban garabonciásnak és boszorkánymesternek tart. Őtőle akarja megtudni a kárpáti kincstár titkát. Amikor azonban megtudja, hogy az öreg nem kincseket, hanem növényeket és ásványokat szokott gyűjteni a hegyek között, borzasztó kiábrándulása betegségbe dönti, amelyből Fabriciusnak és leányának gondos ápolása sem gyógyítja ki. A fiatal leány első látásra megszerette volt a boldogtalan ifjút; halála után sírjáról ő gondoskodik.

Ez a kárpáti kincstár története, amelybe hosszadalmasan illeszkedik bele a tátrai kirándulás és a kincskeresés motivuma. Mindkettő eredetét a Szepességgel foglalkozó irodalomban kell keresnünk, ahonnan Kölcsey őket meríthette.

A Táttra egészen a XVII. századig úgyszólván ismeretlen volt még a szepesiek előtt is. Az első, akinek az érdeklődése nagy mértékben irányult feléje és aki műveiben többször foglalkozik is vele, a híres késmárki matematikus Frölich Dávid volt, aki mint ifjú 1615-ben mászta meg legelőször a havasokat. Utána egyre többen keresték fel a XVII. század folyamán (pl. Buchholtz és ab Hortis), a XVIII. században pedig már külföldiek figyelme is egyre élénkebben fordul e hegyek felé.¹

A XVII. századból ránk maradt egy ilyen Frölich műveiből táplálkozó tátrai kirándulásnak a pontos leírása a Magyar Simplicissimusban.² A sziléziai származású Simplicissimus eljutott Késmárkra, ahol mint a híres Frölich tanítványa hosszabb ideig tartózkodott. Mielőtt Késmárkról távozott volna, öt más diakkal és egy vezetővel háromnapos kirándulást tett a Tátrába. Ebből a könyvből merítette Kölcsey

¹ A Kárpátokról szóló régebbi irodalomra vonatkozólag l. Ungarisches Magazin 1783, III. 4—10. ll., továbbá Bredetzky: Neue Beyträge zur Topographie des Königreiches Ungarn 1807, 9. l. Az idegen Táttra-utazókra vonatkozólag pedig l. Csaplovics: T. Archiv II. 292. l., továbbá Vaterländische Blätter 1810. 112. l., 1811. 27—28. ll. Payer Hugó műve (Bibliotheca carpatica 1880) hiányos.

² Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus, etc. 1683. — A Simplicissimusnak Frölichchel való összefüggésére, valamint más irodalmi termékekre gyakorolt hatására vonatkozólag: l. Trosztler József: A «Magyar Simplicissimus» és a «Török kalandor forrásai» II. közl. (Égy. Phil. Közl. 1915. 181. s k. ll.).

az általa sohasem látott Kárpátok leírását. Forrásához ragaszkodva választotta elbeszélése színhelyéül éppen Késmárkot.

A két leírás összehasonlítása világosan feltünteti Kölcsény függését.¹

A két magyar ifjúnak a vezetővel, a lomnici Knot Jakabbal való beszélgetése és a háromnapos kirándulás elhatározása a *Simplicissimus* következő helyéből származik: «Unserer 5 wagtens einmal | . . . | uñ giengen nach Anweisung in ein Dorff | hart untem am Gebürg liegend | da war ein Schulmeister; welcher um die Bezahlung | einen etliche Tag hinauf und herum führen | und die merckwürdigsten: Sachen zeigen kunte; zu dem kamen wir bey Zeit | der uns dañ erstlich fragte | wie viel Tag wir Lust hätten | solches zu besichtigen? wir sagten | daß ers am besten wissē würde: er gab uns wieder Bescheid | daß man in 3. Tagen viel sehen | und wir auch selbst müde genug würden werden wir liessens also bey seinem Guterachten bey den 3. Tagen verbleibē.» (79. l.)

Néhány egyezést párhuzamos idézetekben lesz legjobb feltüntetni.

«A Karpát aljáról felfelé csavargós, de járható ösvény vezeté a társaságot». (73. l.)

«Hirtelen ágyúdörgéshez hasonlító roppanás rázá meg a levegőt. Knot Jakab lövé ki a puskáját, s a csattanás hosszú, borzasztó morajban nyúlt végig a hegyek közt. Néhány percz, s ime a sűrűből felelet gyanánt a havasi kürt zengése zúdult ki, oly erős és metsző, hogy füleiket szaggatá s egyszersmind ebek kezdének ugatni, melyeknek üvöltéseik a sokszorozó viszhangban harsányúl tölték be a környéket. Vándoraink döbbenve állottak meg, gerinceiken hideg irtózat futott keresztül. . . A vadász diadalmasan elvonítá ajkait: Hm! úrfi, még e csak méhdöngés ahhoz képest, mit amoda felebb fogunk hallani». (74—75. l.)

«Wir . . . giengen in Gottes Nahmen fort auf 2. Stund einen richtigen und gangbaren Fußsteig | doch alles in die Krumme und in die Höhe». (80. l.)

«. . . that der Wegweiser einen Schuß | da prasselte es von dem Berg wo er loß brandte | nicht anders | als wañ etliche Cartauern gelöst würden; über eine Weil gab der Schaffer auch Losung mit Pfeifen | daß dem erzehlenden unmöglich zu glauben | wer es niemals gehört | es erscholle so starck und scharff | daß es in Ohren wehe that; die Schaffer-Hunde huben auch an zu bellen | das gab ein solch Echo | davor uns grauset: der Wegweiser aber sprach | es wäre nichts | morgen auf den Mittag und auf die Nacht würden andere Echo und weit stärkere sich hören lassen». (81. l.)

¹ Kölcsényt *Minden munkáinak* harmadik kiadásából (Franklin, 1886) idézem, ahol e novella a második kötet 45—115. lapjain található.

«Gyönyörű láz (!) vala, hol állottak ; s előttek, mintegy félórányi távolságban nagy és szép erdő sötétlett, honnan a jeladás előrobogott... Knot Jakab tanítói helyzetbe tévé magát: Ez uraim, a hely, melyet kertésznek hívunk ; ott az erdő háta megett a völgyben nagy juhásztanya van, hol, ha úgy tetszik, ebédet tarthatnánk». (75. l.)

«Egy óranegyed nem tölt bele, s találak a juhászt, ki, baltájával karján, ebei kíséretében elejökbe jött. A vitéz ismerős hangon, de feszességéből semmit sem engedve, üdvözlé. — Itt vagy egyszer megint ,bolygó lélek? — rákiált az erdőkfa... Hát mit hoztál, kecskepusztító...? (76. l.)

«A menet azonban folyvást tarta, a juhász ifjainkat kérdezé ki, s midőn végre a tanyához értek, egyenként kezét nyújta nekik s barátságosan fogadá. A bércvándorok letelepédének, juhász és bojtár egy bárányt vágtak le, elejét üstben, juhtéjjel főzték meg, hátuljából izletes peccsenyét sütöttek». (76. l.)

«Újra indult a menet, vándoraink egy magas, kopasz bércznek felfelé vevék útjokat. Lábaik alatt megmeglódukt egy-egy kődarab, s zajos csörömpöléssel görgött a hegyoldalón végig. A vitéz kalauz... felkiálta: másznunk kell, ifjú urak! S ime meredek sziklák nyúltak fel előttek, melyeket térdeikre s könyökeikre kapcsolt vashorgok s kötelek segítségével hághattak meg. Imitt amott havasi kecskék ugrándoztak a bérczeken, s e rengeteg, borzasztó, magányos világnak némi élénkséget kölcsönöztek». (81—82. l.)

«Nach 4. Stunden waren wir auf einer über die massen schönen Wiesen | und eine halbe Stund davon stehenden grossen und schönen Wäldern: da sagte er | diß ist der Baum-Gärtner | hinter diesem Wald in einem lustigen Thal zu beyden Seiten stehenden Wäldern allwo eine grosse Schäfferey |...| da wollen wir Mittagmal halten». (80. l.)

«Nach einer Viertelstund kam der Schäffer wie ein Rauber | mit einem Rohr | Balten oder Aextlein und 2. Hunden daher | den Wegweiser | so er wol kante | sprach er rauh an | woher? du Rumschwermer und Bergaußstichtzer | gib nur her was du hast... (81. l.)

«er gieng aber allgemach mit uns fort und fragte jeden besonders um sein Vatterland und Eltern halber. Als er nun mit uns zu seiner Schäfferey kam | both er erst jedem die Hand | und hieß uns willkommen seyn | indeß satzten wir uns nieder | und seine Knecht hatten ein gutes Lamm gestochen | und in einem Kessel in der Schaffs-Milch gekochet | die 2. hindere Bigel aber gebrathen». (81—82. l.)

«und giengen nach ungefehr zwey Stunden auf einen kahlen hohen Schäffer-Berg | da prasselte es immer hinter unserm Gehen | von den Stücken so etwan von unserm Gleiten und Tritten hinab fielen; Über eine Weil sprach der Wegweiser | ihr Bursch | wir werden bald klettern müssen | und das geschach nach einer Stunde | da legte er ihm an die Knie seine Eysen | wie auch über die Ellenbogen | und kletterte an den steinigten Bergen |... wir sahen auch hin und her viel Gemsen springen». (82. l.)

És így kapcsolódik össze a kirándulás további leírása is a Simplicissimus tátrai útjával. Az Ósapa előhegyéhez (Groß-Vatters Vor-Gebürge) való érkezésük, a bealkonyodás és hideg, a fahiány, a vezető bizonytalansága, a sötétben való továbbmászás, a fellegekből holdvilágra kibukkanó társaság, tűzrakásuk, étkezésük, a medvék morgása és vadkecskék csörtetése, a vezető puskájának mennydörgésszerű visszhangja, a kirándulók álomra térése mind-mind a Simplicissimusból kerültek csaknem szószерint Kőlcsey novellájába.

Ennél a jelenetnél azonban Kőlcsey félbeszakítja a tátrai kirándulást, nem követi tovább a Simplicissimus útját, hanem abbahagyva a Kárpátok leírását, szereplőit ismét Késmárkra hozza. Előbb azonban beleszötte elbeszélésébe a kincskeresés motívumát, amely a továbbiakban hőse cselekvésének egyedüli irányítója lesz.

Ennek a kincskeresési babonának az elemei a szepesi hagyományokból kerültek Kőlcsey elbeszélésébe.¹ Itt is épp oly pusztá átvételről van szó, mint a tátrai kirándulás leírásában. E babona részletei is egy a Szepességről szóló műre vezethetők vissza. A költő nem éppén szószерint vette át őket forrásából, de tartalmi átvétel legalább a kincskeresés mondájának minden egyes elemére kétségtelenül kimutatható.

A munka, amelyből a kárpáti kincskeresés elemeit merítette Augustini ab Hortis Sámuel, szepesszombati lelkésznek egy a K. K. Privilegierte Anzeigenben 1775-ben megjelent cikksorozata, amelynek címe «*Von den fremden Gold- und Schatzgräbern. Untersuchung der Frage: ob es wirklich an dem sey, daß einige Fremdlinge und Ausländer, lediglich in der Absicht, ein und andre kaiserl. königl. Erbländer, und besonders Ungerland betreten und durchwandern, um heimlicher Weise aus den Gebirgen und unterirdischen Höhlen, Gold und andere Schätze herauszuholen, und mit sich in ihr Vaterland zu nehmen*».²

A kárpáti babonákra vonatkozó első adat Kőlcseynél a tátrai kirándulás alkalmával kerül szóba, amikor a kirándulók előtt a garabonciásnak tartott Fabricius megjelenik. Megjelenése a juhászra és a vezetőre megrendítő benyomást tesz, a két magyar ifjú e hatást nem tudja mire vélni. A juhász megmagyarázza nekik a dolgot: «Az a kárpáti garabonciás diák, ki a kincsőrző lelkeknek parancsol, esőt és

¹ A különböző népek kincskeresési babonáira vonatkozólag l. Bán Aladár: A kincskeresés a néphitben (Ethnographia 1915. 1. 2. f.). Továbbá: Leyen: Deutsches Sagenbuch IV.

² Allernädigst-privilegirte Anzeigen aus sämmtlich-kaiserlich-königlichen Erbländern. V, 1775. 2—9. számok.

mennykőhullást csinál, a felleghen jár, s isten ments meg! mit mindent nem tesz! — Hm — folytatá a vadász — ismerem én ő kegyelmét! Vadásztomban százszor is találkoztam vele és szemeimmel láttam, mikép völgyről bércre csak úgy röpült, mint a sas. — Hát még — szól a bojtár — hogy a kőszikla csak úgy megnyilik előtte, mint a barázda? Aztán bemegy és a kincset rakással hordja ki, s mikor visszajön, utána megint becsapódik a hegy, mintha örökké úgy lett volna».

Augustini ab Hortis hosszabban foglalkozik a garabonciás diákokról (németül Schwarzkünster) szóló babonákkal (9—11. l.).¹

A garabonciás megjelenése alkalmat ad a vezetőnek Knot Jakabnak, hogy egy történetet meséljen el szépapjáról, a «híres» Knot Pálról.

«A gonosz lelkek itt a hegyekben töménytelen sok kincset őriznek. Híjában, az ide való ember nem tud hozzá, hanem idegen országból morvák, taliánok jönnek el; faluról falura tekeregnek mintha szegények volnának, és szemszúrásból apróságot árulnak. Milliom, kell is nekik a mi néhány kopott garasunk! Tudják ők, mikor és hol kell aranyat és gyémántot keresni, s a mit isten nekünk adott volna, szépen eltakarítják messze földre... Az én szépapám olyan taliánnak néhány izben szállást adott. Az átkozott, gerebennél, egérfogóval járkált itt; rongyos volt mint valami versiró. Egy reggel felkel és szépapámat magával híja a hegyekbe, ott megrakodik kincsesel, haza indul s az öreget magával elviszi... Messze országra elhurczolá, valami nagy városba. Megállanak egy palota előtt az utcán. — Várákozzék Knot Pál uram, ide megyek be, de mindjárt megjövök. — Bemegy, és a szegény öreg az utcán, az idegen földön, ott ácsorog. Nyilik az ajtó, de a palotából a rongyos talián helyett aranyba, selyembe öltözött úr lép ki, és az öregtől útlevelet kér... Az én szépapám könyörögni kezd, a czifra úr nagyot kaczczant: no ne féljen édes Knot Pál uram, hiszen én vagyok! ... ő volt, maga a gerebenes talián.

¹ «Die deutschen Innwohner unseres Landes pflegen diese... Fremdlinge, mit einem Worte Schwarzkünster zu nennen; weil sie glauben, daß eben diese Kunst und die Zauberey das Mittel wäre, dessen sie sich bey der Eroberung dieser Schätze nnd Verbannung der Geister, die solche bewachen, bedienen müßten... Der Ungar aber sagt, Garabonczas Deak, oder ein Wettermacher; weil er sich einbildet, daß ein solcher Macht habe, Sturm und Ungewitter in der Luft zu erregen...» (9—10. l.) «So erzählte man unter andern: Daß man diese Leute gesehen hätte, vor einem Felsen stehend... daß sich alsobald der Felsen... von sich selbst geöfnet; daß sie sich durch diese Oefnung in das innere des Felsen hineinbegeben und nach einem nicht allzulangen Verzug mit reicher Beute beladen wiederum an das Licht getreten; daß sie alsdann... den Eingang in den Felsen verschlossen hätten; daß sie... in der Luft hinweg geflogen wären». (46—47. l.)

Bemennek, de mennyi drágaság nem volt a palotában! A palota pedig minden drágaságával együtt a taliáné volt... Ezer meg ezer ennyi kincs hever a kentek hegyeiben: de mi haszna, ha nem tudnak hozzá jutni? Ezután sok mindennel megajándékozá az öreget s gazdagon ereszté haza». (79—81.)

Kölcsey forrásában az idézett rész következőképpen hangzik: «Es ist nichts neues...; als ob einige Ausländer unter einem ganz andern Vorwand im Lande erscheinen, verdeckter Weise aber und im Geheim, unsägliche Schätze und Reichthümer, besonders aus denen karpatischen Gebirgen herausziehen, und mit solcher Beute beladen wiederum in ihr Vaterland zurückkehren. Die welschen Zinggießer, Hechelmacher ¹ oder Mausfallträger... sind von jeher vorzüglich diesem Verdacht ausgesetzt gewesen». (9. l.) — «In dem nächst verfloßenem Jahrhunderte um das Jahr 1679 lebte ein Bauer in Großblomnitz... Nahmens Paul Knot. Bey diesem pflegte ein Ausländer, vermuthlich ein Italiener, beständig einzukehren... Einstens soll dieser Gast seinen Hauswirth inständig ersuchtet haben: er möchte ihm doch den Gefallen thun, und mit ihm zugleich in das... Gebirge gehen... gelangten auch glücklich an die Stelle, wohin der Fremde sein Ziel gerichtet hatte. Dieser hub etliche Steine auf, und packte sie in seinen Ranzen, einen gleich großen abor legte er auch seinem Wirth davon auf seinen Rücken... und fand denselben... bereitwillig, bis er ihn... in seine Geburtsstadt und vor sein eigenes Wohnhaus brachte. Hier wollte sich dieser Mann mit seinem ehemaligen Hauswirth und bisherigen Reisegefährten eine Kurzweil machen und sprach zu ihm: verziehet vor der Thür dieses Hauses einige Augenblicke, indem ich hier hineingehe und meine Sache ausrichte, ich werde mich kurz abfertigen und bald wiederum an dieser Stelle bey euch seyn. Mit diesen Worten gieng er in das Haus, legte ein prächtiges Kleid an, und erschien in einer ganz anderen Gestalt wieder bey seinem... Reisegefährten, der ihn in einem solchen Aufzug nicht mehr kannte. Dieser verkapte Freund redete den Bauer in einem ganz ernsthaften Tone scharf an und fragte ihn: um sein Vaterland, und um seine Verrichtungen... Nachdem aber diese Kurzweil lange genug gedauert hatte, so nahm er den geängsteten Bauer in seine Wohnung hinein... Hierauf zeigte er ihm den Pracht und alle Reichthümer seines Hauses mit diesen Worten: Alles dieses kommet aus eurem Gebirge; sehet, so reich seyd ihr, und solche Schätze liegen in eurem Lande in großer Menge; allein Gott läset euch nicht zu ihren Besitz kommen... Nach diesem bewirthete er seinen getreuen Hauswirth auf das beste, und beförderte ihn wiederum mit einer guten Gelegenheit, nachdem er ihn mit einer Belohnung von sich ließ, bis in seine Heimat». (30—31. és 35. l.) Az író megjegyzése szerint Knot Pál tényleg történeti alak, akinek unokáját A. ab Hortis maga is ismerte. Feltevése szerint

¹ A Kölcsey «gerebennel és egérfogóval» járkáló taliánjánál a «gereben» szó tehát a német «Hechel»-nek a fordítása (nem «Rechen»).

nagyobb utazást tehetett valami egérfogó-házalóval, aki nála előzőleg többször is megfordulhatott. Valami ilyen magból fejlődhetett ki az általa közölt monda.

Fabricius Mátyásról,¹ akit Kölcseynél a vidék lakói általában garabonciásnak tartanak és akitől Erdőhegyi kincsvágyának kielégftését várja, szintén értesülünk ab Hortis munkájából. Egy jegyzetből megtudjuk, hogy Matthias Fabricius családjával Szepesszombaton (Georgenberg)² lakott, hogy természettudományokkal foglalkozott, élete legnagyobb részét a Kárpátokban töltötte, otthon ritkán volt található, hogy még késő öreg korában is állandóan a hegyeket és barlangokat bújta, anélkül, hogy valaha is kincsekre akadt volna, és hogy végre hét évvel ab Hortis értekezése előtt szegénységben halt meg.

Ennek a Fabriciusnak egy kéziratát találják meg Kölcsey hősei tátrai kirándulásuk alkalmával. E kézirat egy elterjedt régi írásnak a másolata, amely egy kincskeresés történetét írja le.³ Ab Hortis leírásából arról értesülünk, hogy ily kéziratok a Szepességen tényleg el voltak terjedve,⁴ sőt tartalmukból is megismerünk néhány részletet.

«Es sind dergleichen Beschreibungen in deutscher, ungarischer und sklavonischer Sprache vorhanden, die sämtlich in der Hauptsache übereinstimmen, und nur in einigen Nebensachen voneinander abweichen. In diesen Beschreibungen wird vor allem andern der Weg zu dieser Schatzkammer mit einigen größtentheils erdichteten Merkmalen bezeichnet, alsdenn folget ein Unterricht, wie die Sache anzugreifen sey, und wie man

¹ Fabricius volt Buchholtz Jakab kísérője, amikor ez 1754-ben ismételtén bejárta a Tátrát (l. Ungarisches Magazin 1783. III. 10. l.).

² Ab Hortis Szepesszombaton volt 1761—1792 pap.

³ Az állítólagos régi kézirat elején található löcsei 1599 szept. 15. tűzvészre vonatkozólag Kölcsey Hain Gáspár löcsei krónikájában talált utalást. (L. Car. Wagner: *Analecta Scepusii* II. 19. l.)

⁴ Ilyen régi kézirat volt a késmárki Fábri-család birtokában, melynek tagjai nemzedékeken keresztül kétszer évenként elmentek kincset keresni és észrevételeiket rendszeresen leírták. Ezekről l. *Bredetzky: Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn*. I. 1805². 33. l. Ily régi kéziratok létezését említi Melzer Jakab is (Csaplovics: *Topographisch-statistisches Archiv des Königreichs Ungarn* I. 1821. 58. l.). Genersich pedig egy ilyen kéziratnak a címét is feljegyezte: «Wahrhaftige und gründliche Beschreibung zu den dreyen Thürmen und zu dem Kroten-See, welches auf dem Schnee-Gebirge in der Graffschaft Zips, über dem Kaisersmarker-Hattert ist.» (*Bredetzky: Neue Beyträge*. 1807. 196. l.) J. Buchholtz is említi őket (Ungr. Mag. 1783. III. 18. l.). Egy ily XVI. sz.-i leírást l. *Karpathen* 1896. 37. sz.

sich bey dem Eintritt in die Schatzkammer zu verhalten habe, wenn man einem Unglück vorbeugen und seinen Endzweck erhalten will: Nach dieser Anweisung lieset man ein Verzeichniß von allerhand Kostbarkeiten und erstaunlichen Schätzen, die in dieser Schatzkammer nach der Ordnung stehen und liegen sollen; endlich und zuletzt ist eine Vorschrift, was für Stücke und wie viel es sicher und ohne Gefahr erlaubt sey, von diesen Reichthümern zu nehmen und wie man damit haushalten und solch Gut gehörig anwenden soll». (12. l.) Aztán befog az ott található kincsek leírásába és többek között ezeket mondja: «Nicht weit davon, heißt es, ist ein anderes unterirdisches Gewölbe, welches auf zwölf silbernen Pfeilern ruhet, und eben so viele Männer aus purem Golde in sich fasset, die daselbst in einem Creise nebeneinander stehen und den dreyzehenden, der aus einem Karfunkelstein in Gestalt eines Priesters gebildet ist und mitten unter den Zwölfen stehet, umringen und einschließen.» (18. l.)¹

Sőt Kölcsey függése ab Hortistól még tovább terjed, mert az általa közölt állítólagos régi kéziratnak még külső megszövegezésére is forrásától nyer utasítást.

«Der Verfasser dieser Schrift — mondja a szóban lévő kézitról ab Hortis — (war) befließen . . ., in seinem ganzen Vortrag, sich ernsthaft, aufrichtig und recht andächtig zu stellen; wobey er noch auch vorgiebt, wie er selbst in eigener Person diese Schatzkammer besucht, alle darinne befindliche Schätze mit Augen gesehen und daß er von diesem reichen Vorrathe so viel für sich genommen habe, als er vermeynete zu einer ehrlichen Unterhaltung und Auskommen bey seiner zukünftigen Lebenszeit hinlänglich zu seyn». (19. l.)

Azt a motivumot is, hogy ennek a kéziratnak a megtalálása kelti fel Erdőhegyiben a kincsvágyat, ab Hortisnak köszönheti Kölcsey. Forrása ugyanis felveti a kérdést, mily hatással lehetett egy ily leírás olvasásának az idegenekre, sőt fel is említ példákat arra, hogy ez a monda idegeneket kincskeresés céljából a Tátrába csalt (19. l.).

Egy ily esetnek a leírása adott alkalmat Kölcseynek arra, hogy novellájába egy epizódot szőjjön, amely nincsen szerves összefüggésben magával Erdőhegyiék történetével. Az öreg Fabricius ugyanis Erdőhegyinek egy történetet mesél el egy idegen mesterlegényről, aki mesterének leányába szeretett és hogy elvehesse, elment kincset keresni, de kincs helyett a halálát lelte.

¹ Kölcseynél az utolsó rész következőképen hangzik: «Hosszú, tágas csarnokba juték, melynek boltja ezüst oszlopokon nyugszik vala, és igen nagy ajtóhoz vezetett. Az ajtó színaranyból vala; és belől tizenkét arany oszlop állott s mindenik oszlop mellett egy-egy ember, az is arany; középben pedig egy főpap egészen karbunkulusból, mely világított mint a fényes nap». (89. l.)

«1749-ben — meséli ab Hortis, — egy Papirus János András nevű asztalos legény jött Poroszországból ily előítélettel erre a vidékre és Mateócon (Mattsdorf) egy asztalos özvegyénél vállalt munkát. Ezen máskülönbén derék és becsületes ember télen át hivatásában ernyedetlen szorgalommal dolgozott; amint azonban július havában észrevette, hogy a Kárpátokról a sűrű hó lassanként eltűnik és hogy az időjárás ott kezd tűrhetőbbé válni, letette a szerszámain, elővette a kincsesbarlang leírását és nagy reménységgel eltelve elment, hogy azt keresse és meg is találja. Mindannyiszor azonban fáradt tagokkal eredménytelenül és üres kezekkel tért vissza, mert — mint mondta — majd az időjárás, majd a szellemek, majd valami más gördített akadályokat útjába . . . Sok veszély között huszonkét évig folytatta minden nyáron és ősszel kárpáti kirándulásait, anélkül, hogy belőle legkisebb haszna is lett volna; ellenkezőleg, csak kára volt belőle, mert mindazt, amit télen kezemunkájával keresett, nyáron és ősszel kárpáti útjain szükségszerűen el kellett költenie. Végre 1771 októberében utoljára ment el és többé nem került vissza». (20—21. l.)

A szerelmes mesterlegény halálának a leírását azonban Kölcsey ab Hortis egy másik helyéről, a sárkányhegy leírásából vette.¹

¹ A sárkányhegy leírása: «es giebt einige Gegenden in diesem Gebirge, worunter insonderheit der sogenannte Drachenkumpen berühmt ist, wo sich oben auf der Bergspitze von denen Felsen einige Stücke ablösen, und fast unaufhörlich mit einem schrecklichen Getöse herabrollen. Einige von diesen Steinen fallen von selbst herab, sobald sie sich von dem Felsen abgelöst haben, wenn es auf einer Stelle geschieht, wo sie sich nicht erhalten können; andere hingegen, die noch daran leben, bekommen von denen auf- und abspringenden Gemen einen solchen Stoß, der sie in Bewegung bringt, und herabstürzt. Was machen nun hieraus solche Menschen, denen es allezeit besser gefällt, etwas aus albernem, als aus natürlichen und vernünftigen Gründen herzuleiten? Sie verfallen auf Gespenster und solche Geister, denen die Aufsicht über die Schätze dieses Gebirges zukäme und die sie in ihrer Gewalt hätten. Sie glauben daher, daß diejenige allein solcher Schätze theilhaftig werden könnten, die das Glück haben, diesen Geistern auf keinerley Art zu mißfallen und die vielmehr wüßten ihre Gunst und Zuneigung zu gewinnen; diejenigen hingegen, die diese Geister beleidigten und erbitterten wären der Gefahr ausgesetzt, ihre Gesundheit oder gar ihr Leben einzubüssen, wenn sie sich frech unterstünden einem solchen Orte nahe zu kommen. Und das wäre eben . . . die Ursache eines solchen Gepolters und des Herabwerfens der Steine; sie sehn es als ein Werk der Geister an, zugleich aber auch als einen untrüglichen Beweis der anwesenden großen Reichthümer und Schätze eines solchen Ortes. Viele haben sich daher auch zu unsern Zeiten durch eine solche Einbildung dahin verleiten lassen, in diesen Drachenkumpen (der in Mingsdorfergrund ober den Poppersee linker Hand liegt) ihr Heyl zu versuchen; wo sie aber anstatt der Schätze ihr Verderben

A mesterlegény történetének egyik elemét tehát Kölcey ab Hortistól vette, ezt azonban összeolvasztotta egy másik elterjedt szépeességi mondával. Ez a Zöld-tó vagy a Kárbunkuluskó mondája, amelynek számos feldolgozása van az irodalomban.¹ E monda szerint egy szegény nemes ifjú, Horváth Gerő szereti a hatalmas Thököly leányát,² aki azonban csak úgy akarja hozzáadni, ha lehozza neki a Zöld-tó melletti bérc tetejéről a kárbunkulus követ. Az ifjú nem tud hozzáférti, lelövi tehát, de a kő a tóba hull és ő is ott leli halálát. Ennek a mondának a költői elemeivel (az ifjú szerelme, az apa kapzsisága, kívánsága, hogy kincset hozzon a hegyekből, a szerencsétlen vég) élénkítette meg és tette érdekesebbé Kölcey az ab Hortistól átvett kincsásási keretet.

Sikerült tehát Kölcey novellájának összes lokális elemeit eredetükhöz visszavezetni. Az a kérdés marad most hátra, van-e megállapításainknak valami értékük Kölcey irodalmi működésének a megítélésében. Kölcey költészetének leglényegesebb és legjellegzetesebb vonása az eszmék világában való elmélyedése, a valóságtól való elzárkózás, hideg idealizmus és élettelen eszmeiség. Egyedül ha hazafias búja sarkalja írásra, olyankor éled fel kissé a valóság elől elbujó lelke. Költeményeiből ez eszmeiség és irrealizmus átment prózai írásaiba is és különösen novelláiba, amelyek beható lélekrajzoló és boncoló helyett okoskodó elmélkedőnek mutatják a költőt. Ideális, de élettelen

fanden und mit Arm und Bein, oder gar mit Leib und Leben ihren Fürwitz theuer genug bezahlen mußten. Denn indem sich ein Stück von einem Felsen loßreißet, so stößt es im Herabfallen an andre rauhe und herfüragende Felsen an, zertrümmert und nimmt noch andre mit sich, welches gleichsam einen Steinregen verursacht, dessen Gefahr niemand so leicht zu entrinnen im Stande ist, der sich einmal zuweit hinein gewagt hat. (64. l.)

¹ A monda leírását l. Scholz Frigyes: A Thökölyek a mondában (A késmárki ev. gymnasium értesítője 1878/1879); Bruckner Győző: Késmárk és a Thököly-család. (Közlemények Szepesvármegye multjából 1909. 322. l.) Költői feldolgozásaira vonatkozólag l. Lám Frigyes cikkét a Közl. Szepesvármegye multjából 1914. 98—101. ll. — A régebbi irodalomban a következő említéseit ismerem: Johann Asboth, Beschreibung des Felsenkessels, in welchem der grüne See eingeschlossen ist (Bredetzky: Beyträge zur Topographie des Kr. Ungarn. I. Wien 1805. 38. l.); Jakob Melzer, Über die vorzüglichsten Seen auf den Karpathen (Csaplovics: Topogr. statist. Archiv des Königreiches Ungarn 1821. I. 55.).

² A mondának egy másik változata szerint Thököly fia szereti egy pásztor leányát; harmadik variációja, hogy egy pásztor lövi le a kárbunkulus követ.

erkölcsiség hatja át Kölcsey elbeszéléseit, amelyeknek javító és példaadó célja szinte feltűnően válik érezhetővé.

És ez általánosságban tartott, minden melegebb valóságosabbat és mélyebb realizmust nélkülöző novellák közt a *Kárpáti kincstárban* vannak részek, amelyek aránylag realiztikus pontosságukkal és aprólékosságukkal mintegy ellentétben látszanak lenni Kölcsey költői természetével. E látszólagos ellentétet magyarázza meg fejtegetésünk, melyből kiviláglik, hogy Kölcsey novellájának összes lokális elemei olvasmányaiból kerültek művébe, nagyrészt minden különösebb változtatás nélkül.

WEBER ARTHUR.